

Joanna Mikosz

Charakterystyka wybranych dodatków do prasy codziennej dwudziestolecia międzywojennego

Media, Kultura, Społeczeństwo nr 1 (2), 41-59

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOANNA MIKOSZ
Uniwersytet Łódzki
mikoszj@wp.pl

CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH DODATKÓW DO PRASY CODZIENNEJ DWUDZIESTOLECIA MIĘDZYWOJENNEGO

Dodatki (inaczej suplementy) stałe oraz okazjonalnie do prasy codziennej mają długą tradycję wydawniczą (Pisarek 2006: 204). Ich historia sięga XIX wieku, choć na początku było to zjawisko sporadyczne. Niegdyś – jak pisał Walery Pisarek –

Dodatki traktowane były głównie jako rodzaj swoistej premii dla prenumeratorów. Miały one formę oddzielnej wkładki w postaci pojedynczych arkuszy drukarskich (tamże: 33).

Ponadto w tamtym czasie, oprócz wyżej wspomnianych, pojawiały się także suplementy o charakterze naukowo-literackim (np. „Piśmiennictwo Krajowe” – dodatek „Gazety Codziennej”), rozrywkowym (np. „Rozmaitości” – dodatek do „Gazety Lwowskiej”), edukacyjnym (np. „Szkołka dla Dzieci”) lub o modzie i urodzie (np. „Dodatek Mód” do pisma „Niewiasta”). Dzielimy je na: samoistne wydawniczo (mające odrębną numerację i okładkę) oraz niesamoistne wydawniczo (brak osobnej numeracji i okładki). Te drugie stanowiły integralną część wydania głównego gazety (był to tzw. „tekst w tekście”).

Należy podkreślić, że bywały także przypadki, gdy suplement osiągał niezależność (np. dodatek „Żagary” do wileńskiego „Słowa”) lub stawał się odrębnym pismem (z suplementu „Słowa” wyrosła grupa założycieli „Po Prostu”, a z „ABC” – „Prosto z Mostu”).

Prawdziwy przełom w dziejach dodatków do gazet miał miejsce po I wojnie światowej. Wówczas nastąpiła po raz pierwszy w historii Polski eksplozja prasy. Owa masowość nie dotyczyła jednak tylko wydania głównego pisma, ale i jego dodatków tematycznych. Ich liczba, np. w przypadku „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, była tak duża, że jak to określił Andrzej Paczkowski: „tworzyły one z macierzystym wydaniem – wydanie o charakterze rodzinnym” (Paczkowski 1980: 308).

Ówczesne redakcje – zdając sobie sprawę, że działalność wydawnicza była niezwykle dochodowym przedsięwzięciem – prześcigały się w koncepcjach na najbardziej atrakcyjną formułę gazety. Przyciągały one (zwłaszcza w przypadku pism koncernów prasowych) swoich odbiorców walorami graficznymi i różnorodnością tematyczną tekstów. Dziennikarze bacznie przyglądali się też poczynaniom swojej konkurencji, próbując kopiować jej pomysły, a nawet je przelicytowywać. Jednym ze sposobów podnoszenia poziomu pisma w celu dostosowania jego zawartości do potrzeb masowego czytelnika było wyposażanie go w dodatki. Redakcje – walcząc o bycie monopolistą na rynku prasowym – zaskakiwały swoich czytelników nowatorstwem poruszanej przez siebie problematyki – od zdrowia, urody, parapsychologii po zagadnienia związane z kulturą i literaturą. Niektóre z dodatków wyróżniały się znaczną objętością, a ich przygotowaniem zajmowały się nawet osobne zespoły dziennikarzy.

Istniejące dotąd opracowania jedynie sygnalizują fakt istnienia dodatków tematycznych w prasie dwudziestolecia międzywojennego. Wśród nich możemy wyróżnić: *Prasę polską w latach 1918–1939* Andrzeja Paczkowskiego, w której autor poświęca temu zagadnieniu tylko krótki podrozdział. Podobna sytuacja ma miejsce w książce Władysława Władyki pt. *Krew na pierwszej stronie. Sensacyjne dzienniki Drugiej Rzeczypospolitej*. Tutaj z kolei badacz pisze o suplementach międzywojnia przy okazji rozważań o inseratach. Wśród prac, które jedynie wspominają o interesujących nas kwestiach, możemy wskazać także: *Prozę artystyczną a prasę codzienną (1918–1926)* Oskara Stanisława Czarnika, *Dwudziestolecie literackie* Andrzeja Zawady oraz *Instytucje literackie w Łodzi międzywojennej i ich rola kulturotwórcza* Elżbiety Pleszkun-Olejniczakowej.

Poza tym nie wszystkie bibliografie prasy międzywojnia uwzględniają dodatki do gazet codziennych. Przykładem może być *Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981* opracowana przez Bibliotekę Publiczną m. st. Warszawy, która jedynie nadmienia o niektórych suplementach. Nie została dotąd opracowana także bibliografia prasy codziennej krakowskiej i poznańskiej badanego okresu. Podane więc w artykule daty pojawiania się dodatków są wynikiem przeprowadzonej przez autorkę kwerendy bibliotecznej w łódzkich bibliotekach oraz w Bibliotece Narodowej w Warszawie, która objęła w sumie 2866 egzemplarzy suplementów.

Badaniu poddano dodatki, które ukazywały się w najważniejszych ośrodkach kulturotwórczych dwudziestolecia międzywojennego. Należały do nich: Warszawa, Kraków, Lwów, Wilno oraz Łódź.

Warszawa

Warszawa po 1918 roku była stolicą polskiej nauki. Zaraz po odzyskaniu niepodległości utworzono tu Główną Szkołę Gospodarstwa Wiejskiego, a cztery lata później Akademię Sztuk Pięknych i Państwowy Instytut Pedagogiczny. Istotne znaczenie odegrała także powołana do życia w latach powojennych Wolna Wszechnica Polska, Szkoła Główna Handlowa, Szkoła Nauk Politycznych oraz Wyższa Szkoła Dziennikarstwa. Ogromnym wydarzeniem było też otwarcie w 1928 roku Biblioteki Narodowej, która

stała się skarbnicą pamiątek piśmiennictwa polskiego i przyczyniła się do rozwoju badań naukowych oraz upowszechnienia dóbr kultury. Charakterystyka warszawskich dodatków do gazet przedstawia się następująco:

„ABC”

- „ABC Artystyczno-Literackie”
- „ABC Filmowe”
- „ABC Radiowe”
- „Dodatek ABC Niedzielnny”

W Warszawie ukazywało się „ABC. Pismo codzienne. Informacje wszystkich o wszystkim” (od 1935 roku – podtytuł – „Nowiny Codzienne”). Jego pierwszy numer ukazał się 24 listopada 1926 roku, a ostatni 8 października 1939 roku. W 1928 roku – od 18 numeru redaktorem naczelnym był Jan Sommer. Dwa lata później – od numeru 251 – został nim Jan Żebrowski. W 1932 roku – od 77 numeru – funkcję tę sprawował Józef Matuszczyk, a od 102 numeru – Czesław Chmielewski. Od 30 numeru w 1934 roku pismo ponownie redagował Jan Matuszczyk. Dwa lata później – od 269 numeru – zastąpił go Wojciech Zalewski. W 1937 roku – od numeru 380 redaktorem naczelnym był Tadeusz Gluziński, który został odwołany z tego stanowiska w 1938 roku (od numeru 295) na rzecz Jana Koraleca.

Dziennik redagował liczne dodatki tematyczne. Autorka ustaliła, że było to ukazujące się na 6 stronie gazety (tzw. dodatek niesamoistny) poniedziałkowe – zachowane w jednym egzemplarzu w Łodzi – o wymiarach 56 x 38 cm „ABC Filmowe” (31 października 1932 roku). Ponadto wtorkowe (5 strona gazety) o wielkości 56 x 38 cm „ABC Radiowe” (dostępne w Łodzi dwa numery pochodzą z 1935 roku – 19.03 i 19.05 tego roku) oraz pojawiający się na 5 stronie dziennika o wymiarach – 56 x 38 cm „Dodatek ABC Niedzielnny” (zachowane w Łodzi dwa numery pochodzą z 29.05.1938 r. i 23.07.1939 r.). Należy także dodać, że w suplementach tych nie ma informacji, kto pełnił w nich funkcję redaktora odpowiedzialnego.

Wykaz ten należy uzupełnić o tygodniowy suplement „ABC Literacko-Artystyczne”. Wiedzę o nim zaczerpnięto z *Bibliografii czasopism warszawskich 1579–1981*. Według tego opracowania suplement ukazywał się od 1933 do 1934 roku (numer ostatni, 54, ukazał się 30 grudnia). Funkcję redaktora odpowiedzialnego piastował w nim Stanisław Piasecki. Jego kontynuacją było czasopismo samoistne wydawniczo, pt. „Prosto z Mostu”. Należy podkreślić, że żaden z tych dodatków nie posiadał odrębnej numeracji strony, na której się mieścił.

„Gazeta Warszawska Poranna”

- „Dodatek Naukowo-Popularny”
- „Niedzielnny Dodatek Ilustrowany do Gazety Warszawskiej Porannej”

Naczelnym organem warszawskiej prasy prawicowej stała się za to „Gazeta Warszawska Poranna”. Jej pierwszy numer pojawił się 23 listopada 1912 roku. Od 1 stycznia 1928 roku nosiła tytuł „Gazeta Poranna Dawniej 2 Grosze”, uzyskując od

numeru 10 podtytuł „Niezależne pismo narodowe”, a od 238 „Niezależne pismo narodowe. Centralny organ stanu średniego”. Od numeru 137 w 1918 roku wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym był Stefan Dymarski. Od numeru 173 funkcję tę przejął P. Mączewski. Rok później, od numeru 43 opiekę nad pismem sprawował M. Niklewicz. Od numeru 131 pismo redagował Antoni Sadzewski. W 1921 roku, od numeru 41 redaktorem naczelnym był Hieronim Wierzyński, a od numeru 89 A. Sadzewicz.

Pismu towarzyszyły (o czym nie informuje *Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981*) dwa dodatki – były to (nie znalezione we wskazanych bibliotekach): czterostronicowy o wymiarach 47 x 29 cm „Dodatek Naukowo-Popularny”. Ponadto czterostronicowy, ukazujący się od 1926 (najstarszy zachowany tu numer z 13 czerwca tego roku) do 1933 roku (ostatni zachowany tu numer z 24 grudnia tego roku) „Niedzielnny Dodatek Ilustrowany do Gazety Warszawskiej Porannej”. Suplement ten miał wymiary 40,5 x 29 cm, a od 1 stycznia 1933 roku – 36 x 26 cm. W 1926 jego redaktorem odpowiedzialnym był Mieczysław Trajdos, rok później Stefan Olszewski, który funkcję tę pełnił dwa lata. W 1929 stanowisko to objął Stanisław Włodek, a od 1930 do 1933 roku Edward Bielecki.

„Kurier Warszawski”

- „Mój Kurierek. Pisemko dla dzieci”
- „Tydzień w Ilustracjach. Niedzielnny Dodatek Ilustrowany”

Trzecim pismem warszawskim był „Kurier Warszawski”. Pierwszy numer tego dziennika ukazał się 1 stycznia 1821 roku. Funkcję redaktora naczelnego do 1924 roku piastował Bruno Wincenty Korotyński, a od numeru 175 F. Hoesick i K. Olchowicz.

Pismo dysponowało dwoma dodatkami: „Mój Kurierek. Pisemko dla dzieci”. Był to dwutygodnik, redagowany przez F. Hoesicka i K. Olchowicza, którego pierwszy numer pojawił się 8 listopada 1938 roku, a ostatni – 17 numer – 24 sierpnia 1939 roku. W latach 1930–1938 był on wydawany jako dodatek niesamoistny pt. „Kurier Warszawski Dzieciom”. Oprócz tego redakcja rozpowszechniała „Tydzień w Ilustracjach. Niedzielnny Dodatek Ilustrowany”. Pierwszy numer ukazał się 28 września 1924 roku, a ostatni 30 kwietnia 1939 roku. Była to czterostronicowa wkładka.

W 1920 roku „Kurier Warszawski” pojawiał się na rynku prasowym w postaci jednodniówek: 15 kwietnia „Nasza Gazetka”, 16 – „Nasza Poranna”, 17 – „Dwugroszówka”, 24 czerwca „Nowiny Poranne”, 25 – „Wiadomości Poranne”, 26 – „Nowości Poranne”, 27 – „Dwugroszówka”, 28 – „Gazetka Poranna”, 29 – „Echo Poranne”, 1 lipca – „Nasza Gazetka”, 2 – „Nasza Poranna” i 3 – „Nowości Poranne” (zmiana tytułu pisma, które przeznaczone było przez władze do likwidacji, gwarantowała jego nietykalność).

Od 1 października 1925 do 31 grudnia 1927 roku pismo połączono z „Gazetą Warszawską”. Rozpowszechniana ona była wówczas jako „Gazeta Poranna Warszawska”, a od 1926 roku „Gazeta Warszawska Poranna”. W 1928 roku powróciła do dawnego tytułu „Gazeta Warszawska”.

Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981 nie podaje żadnych wiadomości na temat dodatków tematycznych. Autorce udało się ustalić, że od 1924 roku (najstarszy zachowany w łódzkich bibliotekach numer pochodzi z 28 września tego roku) do 1939 roku ukazywał się czterostronicowy o wymiarach 40 x 25,5 cm „Tydzień w Ilustracjach. Niedzielný Dodatek Ilustrowany” (ostatni dostępny numer pochodzi z 30 kwietnia tego roku). Od 15 lutego zwiększył on swoją objętość do sześciu stron, od 1 marca 1925 liczył osiem stron, a następnie od 11 kwietnia rozmiary suplementu osiągnęły dwanaście stron. Po 19 kwietnia 1925 roku zaczęto stopniowo zmniejszać jego objętość do dziesięciu stron, a potem od 17 maja do ośmiu stron. W konsekwencji od 24 maja 1925 roku aż do końca jego ukazywania się dodatek liczył cztery strony. Redaktorami odpowiedzialnymi suplementu – jak informują jego numery z początkowych lat – byli: Ferdynand Hoesick i Konrad Olchowicz.

„Naród”

- „Nauka i Kultura”
- „Naród. Dodatek Literacko-Artystyczny”

Warszawskim pismem o charakterze liberalnym był „Naród”. Jego pierwszy numer ukazał się 1 kwietnia 1920 roku. Redaktorem odpowiedzialnym od numeru 232 (30 sierpnia 1921 roku) został Tadeusz Szpotański. Funkcję tę objął od numeru 178 Stanisław Kostecki. W 1921 roku gazeta ukazywała się w formie jednodniówek (z powodów podobnych jak „Kurier Warszawski”). Były to wydane 26 lutego „Echo Narodu” (redaktor odpowiedzialny Tadeusz Zagórski) i 27 lutego „Nauka i Kultura” (redaktor odpowiedzialny Zygmunt Wortowicz).

Dziennik posiadał tygodniowy dodatek tematyczny pt. „Naród. Dodatek Literacko-Artystyczny”. Jego pierwszy numer, pod redakcją Tadeusza Szpotańskiego, ukazał się 19 listopada 1920 roku. Suplement ten skupiał wokół siebie wybitnych publicystów – Wincentego Rzymowskiego, Kazimierza Wierzyńskiego i Juliana Tuwima. 24 grudnia 1920 roku zmieniono jego tytuł na „Nauka i Kultura”. Rozpowszechniany on był do 10 kwietnia 1921 roku, a jego redaktorem naczelnym został Tadeusz Szpotański. Wymiary suplementu wynosiły: 42,5 x 27,5, później uległy zmianie na 48,5 x 36. Od numeru 2 dodatek ten był dwutygodnikiem, od numeru 4 – tygodnikiem, a od 6 numeru wydawano go nieregularnie.

Jak określiła redakcja pisma w pierwszym numerze suplementu „Nauka i Kultura”:

Ten dodatek ma służyć nauce i kulturze. Przez naukę i kulturę ma służyć narodowi i państwu. Nie potrzebuje wstępów i przemówień, wyjaśnień i uzasadnień. [...] Dodatek „Nauka i Kultura” umieszczać będzie artykuły i rozprawy z wszystkich dziedzin wiedzy [...]. Duży nacisk położony na sprawy związane bezpośrednio z życiem kulturalnym społeczeństwa, będzie nosiło poważny charakter informacyjny w najszerszym zakresie tego słowa, zaprowadzi stałą kronikę naukową, wiele miejsca poświęci recenzjom i sprawozdaniom. [...] Rzecz jasna, że dodatek „Narodu” bronić będzie przede wszystkim prawa do wolnej, niczym nie skrzepowanej twórczości naukowej!

Bibliografia czasopism warszawskich 1579–1981 nie podaje informacji na temat suplementów tego dziennika.

¹ „Nauka i Kultura” – dodatek do „Narodu”, 24.12.1920, s. 1.

Kraków

Kolejnym ośrodkiem kulturotwórczym międzywojnia był Kraków. Z chwilą odzyskania niepodległości istniał tu Uniwersytet Jagielloński i Akademia Umiejętności. Ponadto to w 1918 roku utworzono w tym mieście Akademię Górniczą. Działali tu także pisarze zgrupowani wokół rozmaitych grup literackich, m.in. Awangardy Krakowskiej wydającej pismo „Zwrotnica”. Na jej łamach wypowiadali się słynni poeci tamtego okresu, np. Julian Przyboś, Jalu Kurek czy Jan Brzękowski. Powstało tu również wiele inscenizacji teatralnych, m.in. T. Trzcńskiego, który po raz pierwszy w 1921 roku wystawił tu utwory S.I. Witkiewicza (Topolski 1976: 452). A oto proponowana charakterystyka dodatków:

- „Ilustrowany Kurier Codzienny”
- „Kurier Filmowy”
- „Kurier Finansowy”
- „Kurier Gospodarczy”
- „Kurier Kobiety”
- „Kurier Lekarski”
- „Kurier Literacko-Naukowy”
- „Kurier Metafizyczny – Dziwy Życia”
- „Kurier Ogrodniczo-Hodowlany”
- „Kurier Radiowy”
- „Kurier Sportowy”
- „Kurier Techniczny”
- „Kurier Turystyczno-Zdrojowy”

„Ilustrowany Kurier Codzienny”

Krakowskim pismem – prawdziwym monopolistą na rynku dodatków tematycznych – był „Ilustrowany Kurier Codzienny”:

[...] nie mogły konkurować z nim inne dzienniki ogólnoinformacyjne, lecz i one próbowały wzbogacać swój zasób treściowy wprowadzając – nie zawsze konsekwentnie i regularnie dodatki lub działy tygodniowe, które funkcjonowały jako pojawiający się co siedem dni blok informacyjno-artkułowy o określonej tematyce (Władyka 1982: 131).

Jak czytamy w jednym z numerów:

[...] „Ilustrowany Kurier Codzienny” wydał na świat potomstwo. Liczne potomstwo. Z jednego dziennika powstała cała rodzina wydawnictw. Koncern wydawniczy „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, największy – możemy to obecnie powiedzieć – w Polsce w zakresie wydawnictw periodycznych. Rozpadają się one na dwa działy: dodatki „Kuriera”, w ścisłym znaczeniu tego słowa – oraz samodzielne wydawnictwa. Dodatków „Kuriera”, z obszernym rozmiarami i bogatym w treść „Kurierem Literacko-Naukowym” na czele, wypada po dwa na każdy dzień tygodnia. Razem z „Kurierem” wszystkie wydawnictwa pokrywają wszelkie możliwe zapotrzebowania polskiego czytelnika we wszystkich dziedzinach życia kulturalnego².

² „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 16.12.1935, s. 104.

Gazeta ta ukazywała się od 1910 do 1939 roku. Jej redaktorem naczelnym został Marian Dąbrowski. Dziennik ten był jednym z najważniejszych pism codziennych w Polsce. Jak pisze Oskar Czarnik:

„Ilustrowany Kurier Codzienny” stanowił interesujący przykład wykorzystania w piśmie brukowym publikacji z kręgu kultury wysokiej (Czarnik 1982: 72).

Pismo dysponowało następującymi suplementami: ukazujący się w latach 1924–1939 „Kurier Sportowy” (posiadał jako jedyny spośród niżej wymienionych odrębną numerację), „Kurier Gospodarczy i Finansowy” (1927–1939), „Kurier Kobiety” (1927–1939), „Kurier Lekarski” (1928–1939), „Kurier Metapsychiczny – Dziwy Życia” (1928–1939), „Kurier Techniczny” (1928–1939), „Kurier Turystyczno-Zdrojowy” (1929–1939), „Kurier Ogrodniczo-Hodowlany” (1932–1939).

Do dodatków kulturalnych należał „Kurier Literacko-Naukowy” o wymiarach 42 x 25 cm. Prawdopodobnie zaczął się on ukazywać od 1921 roku (najstarszy numer pochodzi z 27 marca tego roku). Jednak brak kolejnych numerów w łódzkich bibliotekach tego suplementu uniemożliwia stwierdzenie do kiedy był on wydawany. W tej sytuacji można odwoływać się do książki Wiesława Władyki pt. *Krew na pierwszej stronie. Sensacyjne dzienniki Drugiej Rzeczypospolitej*, w której autor zaznacza, że: „Dodatek ten prowadzony był niemal przez cały okres międzywojenny” (Władyka 1982).

Ponadto był to rozpowszechniany od 1927 roku (najstarszy zachowany numer pochodzi z listopada tego roku) do 1939 roku „Kurier Filmowy” o wymiarach 44 x 30 cm. Jego redaktorem została Małgorzata Szczepańska-Piszcz. Suplement ten na początku miał jedną stronę, od 6 listopada 1935 roku liczył dwie strony, a od 25 marca 1936 roku jego objętość zwiększono do 3 stron. Potem rozmiary „Kuriera Filmowego” wahały się od jednej do dwóch lub trzech stron³.

Oprócz tego na krakowskim rynku prasowym w latach 1927–1939 (najstarszy zachowany numer pochodzi z 9 listopada tego roku) wychodził „Kurier Radiowy” o wymiarach 56 x 38 cm. W 1931 roku zaprzestano jego publikowania, a informacje radiowe pojawiały się w głównym wydaniu gazety. Sytuacja ta uległa zmianie w 1932 roku. Trzy lata później (od 13 listopada) dodatek zyskał jeszcze jedną stronę. Jednak od 29 stycznia 1936 roku zaczął wychodzić bardzo nieregularnie. Ostatecznie jednak od lutego 1937 roku „Kurier Radiowy” stał się znowu tygodnikiem. W wyżej omówionych suplementach brakuje jednak informacji, kto pełnił w nich funkcję redaktora odpowiedzialnego.

Należy podkreślić, że suplementy „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” nie stanowiły osobnego wydania, niezależnego od numeru macierzystego, ale były integralną, pozbawioną własnej numeracji częścią gazety.

³ „Kurier Filmowy” – dodatek do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, 15.02.1939.

„Głos Narodu”

- „Głos Literacko-Naukowy”
- „Tydzień Kulturalno-Literacki”
- „Życie. Bezpłatny Naukowo-Popularny Ilustrowany Dodatek Niedzielnny”

„Głos Narodu” ukazywał się w latach 1893–1939. Był to dziennik polityczno-społeczny i literacki o orientacji chrześcijańsko-demokratycznej. Na podstawie zachowanych numerów „Głosu Narodu” można jedynie wnioskować, że w latach 1928–1933 wydawano czterostronicowy o wymiarach 51 x 34 cm suplement „Życie. Bezpłatny Naukowo-Popularny Ilustrowany Dodatek Niedzielnny”. Najstarszy (odnaleziony w Łodzi) jego numer pochodzi z 20 maja 1928 roku, a ostatni zachowany numer ukazał się 28 maja 1933 roku. Należy jednak zauważyć, że w suplementach z 1930 roku zamieszczono informację, iż „Życie” wychodzi od trzech lat. Pozwala nam to więc ustalić, że suplement (drukowany w Warszawie) pojawiał się na krakowskim rynku prasowym od 1927 roku. W 1928 redaktorem odpowiedzialnym był dr Marian Borowski, w 1930 roku – Antoni Krzywy, który funkcję tę prawdopodobnie piastował (brak informacji o zmianie redaktora odpowiedzialnego) do 1933 roku.

Ponadto był też czterostronicowy o wymiarach 43 x 29 cm bezpłatny dodatek „Tydzień Literacko-Kulturalny”. Wychodził on w latach 1936 (pierwszy numer – 5 kwietnia tego roku) do, prawdopodobnie, 1938 roku (ostatni zachowany numer pochodzi z 25 września tego roku). Warto zauważyć też, że w suplementach z 1937 roku zamieszczono informację, iż „Tydzień Literacko-Kulturalny” wychodzi od dwóch lat. Pozwala nam to wywnioskować, że dodatek ten ukazywał się na rynku prasowym od 1935 roku. W kolejnych numerach suplementu nie ma informacji, kto pełnił tu funkcję redaktora odpowiedzialnego.

Trzecim dodatkiem tego pisma był sześciostronicowy o wymiarach 51 x 34 cm „Głos Literacko-Naukowy” publikowany od 1933 roku (najstarszy numer pochodzi z 6 sierpnia tego roku) do 1936 roku (ostatni zachowany numer – 8 marca tego roku).

Lwów

Bardzo ważną rolę pełnił również Lwów. Jak podkreśla Marceli Kosman

Lwów przyczynił się do dzieła integracji narodowej i stał się ważnym ośrodkiem naukowym, w którym odbywały się zjazdy historyków i polonistów” (Kosman, w druku).

We wspomnianym mieście w momencie odzyskania niepodległości działała Politechnika Lwowska oraz Uniwersytet Jana Kazimierza. Nieoceniony jest także wpływ ośrodka naukowego, jakim było Ossolineum (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich Polskiej Akademii Nauk), które w niepodległej Polsce, dzięki Ludwikowi Bernackiemu, stało się głównym wydawcą arcydzieł polskiej literatury (*Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego*). Należy podkreślić, że to właśnie dzięki tym trzem ośrodkom polska nauka zdobyła międzynarodową sławę. Poziom

europijski uzyskały takie dziedziny, jak: matematyka, logika, filozofia, archeologia, historia, językoznawstwo i antropologia (Buszko 1988: 348). Charakterystyka dodatków tematycznych przedstawia się następująco.

„Gazeta Lwowska”

– „Przewodnik Naukowy i Literacki”

We Lwowie ukazywała się „Gazeta Lwowska”. Pismo wychodziło w latach 1811–1939. Od 1918 roku jej redaktorem naczelnym był Stanisław Rossowski, a od 1923 roku Jerzy Konarski. Sześć lat później funkcję tę piastował Marcei Szarota. W 1932 roku redakcję objęli: Wojciech Baranowski oraz Marcei Szarota, w 1933 roku Julian Bernardiuk, a w 1935 roku Aleksander Waleński.

Pismu towarzyszył miesięczny dodatek pt. „Przewodnik Naukowy i Literacki”. Wydawany on był od 1918 roku. Jego redaktorem został Władysław Łoziński, a od 1919 roku Stanisław Rossowski. Autorka poniższej pracy nie podaje jednak daty zamykającej ukazywanie się tego suplementu, bowiem do dziś nie zachował się żaden numer tego dodatku. Informacji tej nie uwzględnia także bibliografia Jerzego Jarowieckiego i Barbary Góry pt. *Prasa lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym*.

„Kurier Lwowski”

– „Kurier Literacko-Naukowy”

W tym mieście rozpowszechniano także „Kurier Lwowski”. Wychodził on w latach 1883–1935. Jego redaktorem naczelnym od 1918 roku był Henryk Rewakowicz, w 1922 roku Jan Dębski i Włodzimierz Jampolski, a od 1927 funkcję tę piastował J. Geschwind. Od 1925 roku pismo nosiło podtytuł: „Organ Demokratycznej Inteligencji”, a od 1927 roku „Dziennik polityczno-społeczny”. Gazeta ta w XIX wieku miała charakter demokratyczny, po 1918 roku zaczęła zwalczać ideologię endecką i potępiała faszyzm, stając się głównie pismem inteligencji.

„Kurier Lwowski” od 1931 roku (najstarszy zachowany numer pochodzi z 2 stycznia tego roku, choć donosi on, że jest to czwarty rok ukazywania się tego dodatku) do 1935 roku (ostatni dostępny numer: 7 kwietnia tego roku) miał bezpłatny, ośmiostronnicowy, o wymiarach 36 x 32 cm, tygodniowy dodatek „Kurier Literacko-Naukowy”. W suplemencie tym nie zamieszczono informacji, kto pełnił w nim funkcję redaktora odpowiedzialnego.

Bibliografia Jerzego Jarowieckiego i Barbary Góry z 1994 roku pt. *Prasa lwowska w dwudziestoleciu międzywojennym* podaje, że suplement ten ukazywał się od 1932 roku, ale zachowany numer z 1931 roku wskazuje, że zaczął on być wydawany rok wcześniej. Ponadto wykaz ten wzbogaca informacja zawarta w pracy Oskara Czarnika, że w ciągu 1921 i pierwszej połowy 1922 roku ukazywał się również tygodniowy suplement pt. „Tydzień Literacki”:

[...] na ogół nie zamieszczano w nim powieści i nowel. Był on do pewnego stopnia odrębnym czasopismem społeczno-kulturalnym, z którym współpracowali znani pisarze, krytycy i uczeni (Czarnik 1982: 48).

Wilno

Wilno było kolejnym ośrodkiem, który odegrał istotną rolę w powojennym rozwoju państwa polskiego. Po pierwsze, reaktywowano tu Uniwersytet Wileński, który w dwudziestoleciu międzywojennym działał pod nazwą Uniwersytet Stefana Batorego. Po drugie, w tym mieście wyemitowano 546 (Pleszkun-Olejniczakowa 1996: 169) audycji radiowych. Należy jednak podkreślić, że Wilno dopiero „otrząsało się po rusyfikacji” (Kosman, w druku) i nie mogło wówczas „nadać zasadniczego kierunku rozwoju literaturze, jaki pełniła Warszawa i Kraków” (Buszko 1988). Oto charakterystyka suplementów wileńskich:

„Dziennik Wileński”

- „Dodatek Literacki do Dziennika Wileńskiego”
- „Dziennik Radiowy. Bezpłatny dodatek”
- „Życie. Bezpłatny naukowy popularny dodatek”

„Dziennik Wileński” wychodził, według zachowanych numerów, w latach 1906–1935. Dołączano do niego „Dodatek Literacki”. W toku kwerendy ustalono, że miał on wymiary 29 x 20,5 cm, a jego redaktorem odpowiedzialnym był Marian Papuziński. Najstarszy zachowany numer tego suplementu pochodzi z 3 kwietnia 1926 roku. Jak wskazują zachowane numery z 1933 roku „Dodatek Literacki” zmienił tytuł na „Dodatek Kulturalno-Literacki do Dziennika Wileńskiego”. Zmieniono także jego wymiary na 45 x 30 cm. Ukazywał się on prawdopodobnie do 1935 roku. Ostatni dostępny numer tego suplementu pochodzi bowiem z 31 marca 1935 roku. Warto także dodać, że przedruki powyższego dodatku dołączano do „Gazety Warszawskiej”. Suplement ten (choć zawierał te same treści) miał jednak inny tytuł – „Dodatek Popularno-Naukowy”.

Wykaz ten uzupełnia (choć nie zawiera danych o wyżej omówionym suplementie) publikacja Michała Ambrosa, pt. *Czasopisma wileńskiego regionu bibliograficznego*. Według jej autora, w 1930 roku (główne wydanie – 299 numerów) ukazywały się pod redakcją Aleksandra Zwierzyńskiego (nie zachowane do dziś w wymienionych bibliotekach) następujące suplementy: „Życie. Bezpłatny naukowy popularny dodatek” – wychodził on raz w tygodniu i drukowany był poza Wilnem, również jako suplement innych pism. Według bibliografii rozpowszechniano go od 1929 roku. W sumie w ciągu 12 miesięcy wydano 52 numery tego suplementu. Drugim zaś suplementem była jednodniówka zatytułowana „Dziennik Radiowy. Bezpłatny dodatek”.

W 1931 roku (wydanie główne – 299 numerów, od numeru 191 redaktor odpowiedzialny J. Ciszewski) ukazały się także 52 numery dodatku pt. „Życie. Bezpłatny naukowy popularny dodatek”. Bibliografia nie podaje żadnych wiadomości o innych suplementach tematycznych.

W 1932 roku (wydanie główne – 331 numerów) pojawiało się na rynku prasowym tradycyjnie „Życie. Bezpłatny naukowy popularny dodatek” w liczbie 52 egzemplarzy.

W 1933 roku zaś wydanie główne liczyło 287 numerów. Redaktorem odpowiedzialnym został od numeru 224 – J. Nieciecki. Przerwę między numerem 264 a 265 wypełniały jednodniówki: „Dzień Niedzielny” – 15.11, „Wtorek Wileński” – 17.11, „Głos” – 19.11, „Głos Poranny” – 20.11, „Głos Sobotni” – 21.11, „Głos Niedzielny” – 22.11, „Głos Wtorkowy” – 24.11, „Głos Środowy” – 25.11, „Głos na Czwartek” – 26.11, „Głos na Piątek” – 27.06, „Głos na Sobotę” – 28.11 i „Głos na Niedzielę” – 29.11.

„Kurier Wileński”

- „Armia Rezerwowa. Pismo Federacji Związku Obrońców Ojczyzny Województwa Wileńskiego”
- „Kurier Radiowy”
- „Piony. Miesięcznik Zespołu Żagarów”
- „Przegląd Gospodarczy Ziem Księstwa Litewskiego”
- „Przegląd Kolejowy. Dodatek poświęcony życiu i pracy Kolejarzy Dyrekcji Wileńskiej”
- „Smuga. Miesięcznik społeczno-literacki Klubu Błękitnych”
- „Wilcze Kły”
- „Zew Młodych”

Drugim wileńskim pismem był „Kurier Wileński. Niezależny Dziennik Demokratyczny”. Ukazywał się on w latach 1926–1940. Reprezentował poglądy pilsudczyków:

[...] pismo miało charakter intelektualny i starało się zjednać dla swego programu inteligencję ziem północno-zachodnich („Media”, Encyklopedia multimedialna PWN, nr 13).

Od 1937 roku pismo nosiło tytuł „Kurier Wileński wraz z Kurierem Wileńsko-Nowogródzkim”. W 1938 roku – był to „Kurier Wileński Nowogródzki, Grodziński, Suwalski, Poleski i Wołyński”, a od 11 listopada 1939 roku – „Kurier Wileński. Vilniaus Kurjeris”. Wydanie macierzyste tego dziennika miało także dodatki tematyczne. Pisał o tym Michał Ambros w pracy *Czasopisma wileńskiego regionu bibliograficznego*.

W 1929 roku ukazało się pod redakcją A. Wiszniewskiego 297 numerów tego pisma. Wśród suplementów tematycznych można wyróżnić: „Kurier Radiowy” jednodniówka do 52 numeru gazety. Ponadto na rynku prasowym pojawił się „Przegląd Gospodarczy Ziem Księstwa Litewskiego”. Był to suplement pod redakcją T. Nagurskiego do 76 numeru „Kuriera Wileńskiego”.

W 1930 roku ukazało się 300 numerów tego dziennika. Od 11 listopada zaczęto rozpowszechniać dodatek „Kobieta Obywatelka”. Redagowany on był przez Związek Obywatelski Kobiet w Wilnie.

W 1931 roku wydrukowano 300 numerów pisma. Od 78 numeru redaktorem odpowiedzialnym został Władysław Monkiewicz, a od numeru 254 W. Kiszki. Do pisma dołączano także liczne suplementy. Nie można jednak podać ich charakterystyki, gdyż do dziś nie zachował się żaden z tych dodatków. W tej sytuacji można jedynie przytoczyć informacje zawarte w opracowaniu Michała Ambrosa pt. *Czasopisma wileńskiego regionu bibliograficznego*. Autor bibliografii wyróżnił wśród suplementów (redaktor

odpowiedzialny Władysław Monkiewicz): „Kobietę Obywatelkę” i „Przegląd Kolejowy. Dodatek poświęcony życiu i pracy Kolejarzy Dyrekcji Wileńskiej”. Numer 1 tego suplementu pojawił się 1 maja, a numer drugi 18 października. Ponadto w grudniu 1931 roku ukazał się dodatek „Zew Młodych”, którego redaktorem był A. Mikułko.

W 1932 roku wydrukowano 299 numerów „Kuriera Wileńskiego”. Jego wydanie główne wzbogacono o następujące dodatki: 4 numery w październiku – pod redakcją Z. Klaczyńskiego – „Armii Rezerwowej. Pisma Federacji Związku Obrońców Ojczyzny Województwa Wileńskiego”. Oprócz tego ukazywały się „Piony. Miesięcznik Zespołu Żagarów” – numer 1 – 5 maja 1932 roku, „Smuga. Miesięcznik społeczno-literacki Klubu Błękitnych” – numer 1 – w styczniu, numer 2 – 4 listopada 1932 roku, a także „Wilcze Kły” – numer 1 czerwiec, numer 4 – grudzień 1932 roku. Redakcja pisma wydawała również dodatki nadzwyczajne (zwane też okazjonalnymi). Przykładem może być „Zbrodniczy napad bandy bolszewickiej – 150 zbirów uzbrojonych napadło na Stołpcę”. Egzemplarz ten pochodzi z 4 sierpnia 1924 roku. Nie został on jednak uwzględniony w wyżej wspomnianej bibliografii.

„Słowo”

- „Armia Rezerwowa. Pismo Federacji Związku Obrońców”
- „Gdzie to zagrały trąbki myśliwskie”
- „Głos Inwalidy Ziemi Wileńskiej. Organ Wileńskiego Zarządu Związku Inwalidów Rzeczypospolitej Polskiej”
- „Na Wileńskiej Fali Radiowej”
- „Niedzielny dodatek bezpłatny do Słowa. Przegląd tygodniowy życia kulturalnego i obyczajowego”
- „Paleta Wilna”
- „Poświęteczne Słowo Sportowe”
- „Słowo Akademickie. Tygodnik Poświęcony Życiu Akademickiemu”
- „Słówko”
- „Wilcze Zęby”
- „Żagary. Miesięcznik idącego Wilna poświęcony sztuce”

Trzecim wileńskim dziennikiem było „Słowo”, rozpowszechniane w latach 1922–1939. Pismo redagowało liczne dodatki tematyczne. Wśród nich można wyróżnić – czego nie uwzględnia publikacja Michała Ambrosa, pt. *Czasopisma wileńskiego regionu bibliograficznego* – ukazujące się od 1 stycznia 1928 roku „Słowo Akademickie. Tygodnik Poświęcony Życiu Akademickiemu”. Suplement ten o wymiarach 59 x 42 cm nie był oddzielnym wydawnictwem. Liczył jedną stronę i umieszczony był na czwartej stronie gazety. Ponadto wśród dodatków możemy wymienić wydawany od 1 stycznia 1928 roku czterostronicowy o wymiarach 44 x 31 cm „Niedzielny dodatek bezpłatny do Słowa. Przegląd tygodniowy życia kulturalnego i obyczajowego”. Suplement ten wyróżniał się od głównego wydania gazety tym, że miał mniejszy format i był drukowany na wysokiej jakości papierze kredowym. Jego redaktorem odpowiedzialnym został Czesław Jankowski. Brak danych bibliograficznych oraz kompletu numerów tego pisma uniemożliwia jednak określenie czasu rozpowszechniania tych dodatków.

Ostatni zachowany numer tego suplementu w łódzkich bibliotekach pochodzi z 25 marca 1928 roku.

Do pisma dołączano także inne dodatki. Wiedzę o nich autorka oparła (gdyż nie są zachowane do dziś we wskazanych bibliotekach) na pracy Michała Ambrosa. Według niej można wyróżnić następujące suplementy: jednodniówkę „Na Wileńskiej Fali Radiowej”, „Paletę Wilna” (redaktor odpowiedzialny Kazimiera Adamska-Rouba) – numer 1 – 23 maja. Ponadto: „Słówko” (komitet redakcyjny W. Mackiewiczowa, E. Minkiewiczówna, K. Wróblewska, H. Zawadzka) – numer 1 – 17 listopada; „Gdzie to grały trąbki myśliwskie?” – dodatek ten wydawał Organ Łowiectwa Wileńskiego, a w skład komitetu redakcyjnego wchodził: B. Świątorzecki, C. Koneczny, W. Korsak, M. Pawlikowski oraz J.B. Robakowski.

W 1931 roku rozpowszechniono 298 numerów pisma, redaktorem odpowiedzialnym został W. Woydyłło, a następnie Z. Tatrzański. Do dodatków tego pisma można zaliczyć: 2 majowy numer „Palety Wileńskiej”, „Słówko” – numer 5 z 28 listopada i „Gdzie to grały trąbki myśliwskie?” – numer 1 z 12 stycznia.

W 1932 roku ukazało się 299 numerów wydania głównego. Wśród suplementów wydrukowano wówczas: „Armię Rezerwową. Organ Federacji Związku Obrońców Ojczyzny Województwa Wileńskiego” – numer 1 luty, numer 7 październik 1932 roku, „Fala 244”, która od numeru 4 zmieniła tytuł na „Fala 581. Pismo radioamatorów”. W sumie ukazało się 6 numerów tego dodatku. Redaktorem odpowiedzialnym 1 numeru został J. Zagórski, numeru 2 – Stanisław Jędrychowski, a od numeru 5 – funkcję tę pełnił M.K. Pawlikowski. Do suplementów wydawanych przez „Słowo” zaliczyć można też: „Głos Inwalidy Ziemi Wileńskiej. Organ Wileńskiego Zarządu Wojewódzkiego Związku Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej”. Jego pierwszy numer pojawił się w grudniu, a redaktorem odpowiedzialnym za całość dodatku był C. Iwanicki. Oprócz tego wydano „Słówko” (brak danych bibliograficznych) „Wilcze Zęby” – numer 1 – grudzień 1932 roku – redaktor odpowiedzialny – A. Gołubiew oraz „Żagary. Miesięcznik idącego Wilna poświęcony sztuce” – numer 1 – 5 kwiecień 1931 roku do marca 1932 roku (*Słownik literatury polskiej XX wieku*: 1235). Ukazywały się one jako bezpłatny suplement do wspomnianego pisma, którego redaktorem i wydawcą był S. Mackiewicz, a redaktorem odpowiedzialnym T. Bujnicki.

Od maja 1932 roku wskutek rozbieżności zaistniałych między redakcją suplementu a wydawcą – organ grupy ukazywał się w postaci dodatku do „Dziennika Wileńskiego” (redaktor naczelny: K. Okulicz). Ze względów formalno-prawnych nazwę czasopisma zmieniono na „Piony” (łącznie wyszło tylko pięć numerów), ale podtytuł „Miesięcznik Żagarystów” – uwydatnił tożsamość pisma i związanej z nim grupy. Podkreślano, że »Żagary« i »Piony« to jedno” (tamże: 1235). Pomimo deklarowanego przywiązania do tradycji, nastąpiła zmiana w sposobie redagowania pisma:

„Żagary” – to żagiew, żar i młodzieńcza romantyka, „Piony” – to matematyka, konstrukcje, supremacja ekonomii, socjologii i polityki –

pisał polemiki Jędrychowski (tamże: 1235).

Trzecia faza przeobrażeń periodyku trwała od listopada 1933 do marca 1934 roku. Wówczas „Żagary” powróciły do tytułu pierwotnego (z podtytułem „Pismo literackie”) i rozpowszechniano je jako wydawnictwo samoistne w formacie gazetowym. Był to wynik połączenia się dawnych „Żagarów” z ukazującym się równocześnie, najpierw w postaci dodatku do „Kuriera Wileńskiego”, a następnie samodzielnie, czasopisma „Smuga”.

Za kontynuację „Żagarów” można uznać „Kolumnę literacką”, którą drukowano w „Kurierze Wileńskim” od końca lipca 1934 roku. Twórczość tej grupy znajdowała się również w „Apelu” (1937–1938) – suplemencie „Kuriera Porannego” (tamże: 1235).

Wśród dodatków „Słowa” (331 numerów) wydawanych w 1933 roku wyróżnić można – „Armię Rezerwową”, „Falę Wileńską”, „Gdzie to zagrały trąbki myśliwskie” i „Głos Inwalidy Ziemi Wileńskiej”. Bibliografia nie odnotowuje dat i numerów ich ukazywania się. W 1933 roku pojawił się też dodatek „Poświęteczne Słowo Sportowe”. Był to Organ Wileńskiego Okręgu Związku Piłki Nożnej i Wileńskiego Okręgu Związku Lekkoatletycznego. Numer 1 pojawił się 2 maja, a numer 3 – 9 maja tego roku. Ponadto do wydania macierzystego gazety dołączano tradycyjnie „Słówko”, „Wilcze Zęby” – numer 2 z 6 marca.

Ponadto w książce Oskara Czarnika można znaleźć informację na temat publikowanego od 1923 roku „Dodatku Literackiego Słowa” (Czarnik 1982: 57). Zawierał on eseje i artykuły z różnych dziedzin nauk humanistycznych. Pisał do niego m.in. Stanisław Pigoń. Wydawanie dodatku zostało jednak zakończone „na dość długi okres z powodu »trudności technicznych«” (tamże: 61). Pomimo tej decyzji, artykuły o tematyce kulturalnej ukazywały się w głównym wydaniu gazety.

Na ósmej stronie gazety ukazywał się suplement zatytułowany „Dwutygodniowy dodatek poświęcony sprawom kobiecym. Praca w domu i poza domem”. Wydawano go od 1937 roku (numer 26). Brak wszystkich numerów dziennika uniemożliwia podanie dokładnej daty jego zawieszenia.

Do wileńskiego „Słowa” dołączano również dodatki okazjonalne – wydawane np. z okazji śmierci Józefa Piłsudskiego czy dodatek primaaprilisowy.

Łódź

Tak prężnej działalności kulturalno-naukowej, jak wyżej wspomniane miasta, nie pełniła Łódź, choć stała ona od połowy lat 30. na drugim miejscu pod względem osiągniętych nakładów dzienników w Polsce (Pleszkun-Olejniczakowa 1996: 80). W Łodzi, czyli w mieście o charakterze głównie robotniczym, istniał za to od 1928 roku oddział powołanej w Warszawie Wolnej Wszechnicy Polskiej. Jej rektorem został prof. dr Teodor Vieweger. Dzięki niemu i kadrze naukowej, szkoła stała się prężnie działającym ośrodkiem dydaktycznym, którego zasługi doceniono także w stolicy.

Działało tu także wielu znakomitych twórców, m.in. Julian Tuwim, który za swoje osiągnięcia pisarskie otrzymał w 1928 roku Państwową Nagrodę Literacką. Warto też dodać, że to właśnie Łódź była pierwszym miastem w Polsce, w którym uchwalono to wyróżnienie. Państwowa Nagroda Literacka cieszyła się ogromnym prestiżem i autorytetem w środowisku literackim tamtego okresu (Pleszkun-Olejniczakowa 1996: 73). Oprócz tego istniał tu również znany zespół literacki pod nazwą „Meteor”, który pomimo twórczego zaangażowania jego założycieli nie odegrał jednak istotnej roli w życiu literackim (Buszko 1988: 352). Poniżej znajduje się charakterystyka łódzkich dodatków.

„Kurier Łódzki”

- „Kurier Filmowy”
- „Kurier Literacko-Naukowy”
- „Mały Kurier. Dodatek Kuriera Łódzkiego dla dzieci”
- „Łódź w Ilustracjach. Dodatek Niedzielnny do Kuriera Łódzkiego”

„Kurier Łódzki” był gazetą liberalną o charakterze polityczno-społeczno-literackim:

[...] pismo przeznaczone zostało przede wszystkim dla łodzian i jak się wydaje, tamtejszych sfer handlowo-przemysłowych (Paczkowski 1980: 124).

Dziennik stał się własnością Jana Stupułkowskiego, a jej redagowaniem zajmował się głównie Czesław Gumkowski, który wielokrotnie – o czym będzie mowa w dalszych rozważaniach – publikował (także w dodatkach) swoje prace. Gazeta wychodziła od 1 kwietnia 1906 do 1 września 1939 roku dwa razy dziennie. Jak czytamy w książce Adama Ochockiego pt. *Reporter przed konfesjonalem*:

Gazeta powstała w miejsce zlikwidowanego przez władze carskie „Gońca Łódzkiego”. Na łamach „Kuriera” publikowali, m.in.: Władysław Rowiński, Witold Giełżyński, Benedykt Filipowicz, Aleksy Rzewski i najdowcipniejszy łodzianin wszechczasów – Feliks Halpern. „Kurier” reprezentował w owym czasie radykalne poglądy, znajdujące swój wyraz w zamieszczanych artykułach i inicjowanych akcjach. Gdy łódzkim przemysłem włókienniczym wstrząsnął wielki lokaut, pismo opowiedziało się po stronie wyzyskiwanych robotników i nawoływało społeczeństwo do okazania pomocy finansowej walczącym o swe prawa z fabrykantami (Ochocki 1980: 140).

Periodyk ten wielokrotnie zmieniał tytuł. Od 27 listopada 1918 roku występował pod nazwą „Kurier Łódzki”, od 15 grudnia 1919 roku „Kurier Łódzki Ilustrowany”. Od 27 grudnia 1919 roku pojawiał się łącznie z gazetą „Straż Polska”, by ostatecznie w 1920 roku wrócić do pierwotnego tytułu. Pojawiały się w nim często reklamy zajmujące 1/3 całości gazety.

Wśród jego suplementów można wyróżnić czterostronicowy „Kurier Literacko-Naukowy”. Specjalny dodatek niedzielny do Kuriera Łódzkiego” o wymiarach 47 x 34 cm (w 1928 roku 52 x 37). Wychodził on od 23 maja 1926 do 1939 roku, a jego redaktorem odpowiedzialnym został Jan Zygmunt Jakubowski. Suplement ten zajmuje miejsce szczególne, gdyż od 1937 roku stał się on – o czym informuje Elżbieta Pleszkun-Olejniczakowa „trybuną łódzkiego oddziału Towarzystwa Polonistów Rzeczypospolitej”

(Pleszkun-Olejniczakowa 1996: 78). Od 1938 roku do wybuchu wojny dodatek zmienił nazwę na „Kolumnę Literacką” i zaczął ukazywać się co dwa tygodnie. Jak dodaje dalej badaczka:

Publikacje „Polonistów” ogłaszane na łamach niedzielnego dodatku do popularnego dziennika mogły liczyć na szersze grono czytelników niż znakomite, ale elitarne w zamierzeniu, publikacje z *Prac Polonistycznych*. Pisując do „Kuriera” poloniści łódzcy poruszali szeroki wachlarz zagadnień; myśli swe starali się przedstawić w sposób jasny, w miarę popularny, nie wulgaryzując jednak nigdy problemu (tamże: 79).

Należy także dodać, że suplement ten od 23 maja 1926 roku zyskał nową stronę, zatytułowaną „Co mówią Paryżanki”, na której łamach pojawiały się informacje na temat mody i pielęgnacji urody.

Drugim suplementem była „Łódź w Ilustracjach. Dodatek Niedzielny do Kuriera Łódzkiego” (o wymiarach 39 x 22 cm). Jego pierwszy numer ukazał się 24 sierpnia 1924 roku, a ostatni – w 1939 roku. W 1924 roku liczył on 8 stron, a następnie od 5 października 1924 roku jego objętość zmniejszyła się do 6 stron. Jego redaktorem odpowiedzialnym został Klemens Orchulski.

Ponadto dziennik rozpowszechniał także (niezachowany w bibliotekach) „Kurier Filmowy”. Pierwszy numer tego dodatku miesięcznego do „Nowego Kuriera Łódzkiego” pojawił się – jak informują źródła – w 1936 roku. Funkcję redaktora odpowiedzialnego pełnił w nim Stanisław Rachlewski.

Całość suplementów gazety zamyka redagowany przez Władysława Stupułkowskiego „Mały Kurier. Dodatek Kuriera Łódzkiego dla dzieci i młodzieży”. Jego pierwszy numer wydrukowano 25 maja 1930 roku, a ostatni, 10 numer ukazał się w 1936 roku.

„Republika”

- „Dodatek Literacko-Naukowy”
- „Panorama. Ilustrowany Dodatek Tygodniowy Republiki”
- „Republika Dzieci. Ilustrowane pismo dla dzieci”
- „Panorama. Tydzień radiowy”
- „Kurier Handlowo-Przemysłowy”
- „Republika. Specjalny Dodatek Gospodarczy”

„Republika. Dziennik polityczny, społeczny, literacki i handlowy” to kolejne łódzkie pismo, które wyróżniało się ilością publikowanych dodatków tematycznych. Pierwszy numer gazety ukazał się 6 stycznia 1923 roku, a ostatni 20 sierpnia 1939 roku. Jej wydawcą od 28 lipca 1925 roku aż do zamknięcia pisma był Maurycy Poznański. „Republika” została zawieszona od 14 do 27 lipca 1925 roku. Wówczas ukazywała się w formie jednodniówek: numer 14–16 „Nowa Republika”, 17–19 „Młoda Republika”, 20–22 „Łódzka Republika”, 23–25 „Ilustrowana Republika”, 26 – „Niedzielną Republiką” i 27 – „Poniedziałkowa Republika”.

Pismo dysponowało następującymi suplementami tematycznymi: „Republika Dzieci. Ilustrowane pismo dla dzieci i młodzieży”. Był to dodatek tygodniowy, którego pierw-

szy numer ukazał się 29 kwietnia 1930 roku. Ostatni dostępny numer (192) pochodzi z 1933 roku. Wiedzy na temat zamknięcia tego suplementu nie porządkuje także *Bibliografia prasy łódzkiej 1863–1944* Wisławy Kaszubiny.

Ponadto wydanie główne pisma wzbogacał barwny tygodniowy „Dodatek Literacko-Naukowy” o wymiarach 43 x 29 cm. Wychodził on w latach 1926–1939 pod redakcją Władysława Polaka. Na jego zawartość składały się głównie artykuły popularnonaukowe, o charakterze sensacyjnym. Suplement w 1926 roku liczył 4 strony, w 1933 zwiększył swoją objętość do 10 kartek, którą od 1936 roku ograniczył do 8 stron. Dodatek ten bywał niekiedy monotematyczny, np. poświęcony wyłącznie Tolstojowi („Z okazji 100 urodzin znakomitego literata i myśliciela rosyjskiego”⁴) lub Józefowi Piłsudskiemu⁵. Wyróżniał się on ciekawą szatą graficzną. Redakcja zamieszczała w nim barwne zdjęcia i ryciny. Należy dodać, że od 21 grudnia 1930 roku zyskał nową stronę zatytułowaną „Kobieta i dom”, od 9 lutego 1936 roku rubrykę (przechodząca niekiedy w stronę) „Ze świata filmu”, a od 17 października 1937 – rubrykę „Ze świata mody”. Jak pisał Oskar Czarnik:

Publikacje zawarte w tym dodatku nie przejawiały wyższych aspiracji kulturalnych, przeważały w nich elementy służące rozrywce (Czarnik 1982: 54).

Trzecim suplementem „Republiki” była wydawana (pod redakcją Józefa Burmana) od 1924 roku „Panorama. Ilustrowany Dodatek Tygodniowy Republiki” (pierwszy zachowany numer 4 z 26 października pochodzi właśnie z tego roku), czterostronicowa, niekiedy sześć- lub ośmiostronicowa (numery okazjonalne) o wymiarach 32 x 23 cm, a od 3 stycznia 1932 roku 28 x 20 cm. Od 1926 roku zmieniła ona tytuł na „Nowa Panorama. Dodatek Ilustrowanej Republiki”. Redakcja zwiększyła także jej objętość do 12 stron. W 1927 roku liczyła ona jednak ponownie 8 stron. 5 stycznia 1929 roku nadano jej nowy tytuł – „Panorama. Dodatek Ilustrowany Republiki”. Trzy lata później uległ on ponownie zmianie na „Panorama. Ilustracja Tygodniowa”. Dodatek ten ukazywał się do 1939 roku. Ostatni zachowany numer tego suplementu pochodzi bowiem z 24 grudnia tego roku.

Czwartym suplementem była „Panorama. Tydzień Radiowy” czterostronicowa o wymiarach 43 x 29 cm. Miał on kolorową pierwszą stronę i ukazywał się od 1932 roku (zachowane numery) aż do wybuchu II wojny światowej.

Sporadycznie w wydaniu głównym pojawiały się także dodatki okazjonalne np. „Kurier Handlowo-Przemysłowy”⁶ lub „Republika. Specjalny Dodatek Gospodarczy”⁷.

⁴ „Dodatek Literacko-Naukowy do Republiki”, 09.09.1928.

⁵ Tamże, 11.11.1928.

⁶ „Republika”, 24.04.1938.

⁷ Tamże, 01.05.1938.

„Rozwój”

- „Hasło Narodowe. Dodatek Ilustrowany”

Godnym uwagi pismem łódzkim jest też „Rozwój. Dziennik polityczny, przemysłowy, ekonomiczny, społeczny i literacki ilustrowany”. Wychodził on codziennie oprócz sobót oraz niedziel i pozostawał niezależny od jakiegokolwiek partii politycznej. Jak pisze Elżbieta Pleszkun-Olejniczakowa:

Miał on duży wpływ na kształtowanie kultury literackiej łódzian, od momentu ukazywania się gazety, czyli od XIX wieku (Pleszkun-Olejniczakowa 1996: 79).

Pismo miało także w podtytule określenie „dziennik literacki”, co wskazywało na jego charakter. Publikowano w nim „Felietyony niedzielne” oraz inne cykle tego gatunku, np. „Z tygodnia” (Stanisław Łapiński), „Z bezsennych nocy” (Leon Gajewicz) lub „Małe felietony” Knota (tamże: 79).

Pierwszy numer gazety ukazał się 1 grudnia 1897 roku, a ostatni numer 311, 14 listopada 1931 roku. Po jego zawieszeniu – 26 listopada 1931 – ukazał się pierwszy numer nowego dziennika T. Czajewskiego „Prąd”.

„Rozwój” uległ zawieszeniu w 1920 roku i pojawiał się na rynku prasowym w postaci jednodniówek, do których należały: 4 lipca „Gazeta Niedzielną”, 5 lipca–8 lipca „Dziennik Poranny”, 9 lipca–11 lipca „Goniec Łódzki” i 13 lipca–15 lipca „Echo Łódzkie”.

W dalszej części *Bibliografia* Wisławy Kaszubiny podaje, że do 25. listopada 1931 roku wydawane były przez T. Czajewskiego jednodniówki: „Gazeta Poranna”, „Głos Łódzki”, „Chwila”, „Dziennik Polski”, „Dziennik Narodowy”, „Dziennik Poranny”, „Dziennik dla Wszystkich”, „Gazeta Poniedziałkowa”, „Gazeta Wtorkowa” i „Gazeta Środowa”.

Wydaniu macierzystemu pisma towarzyszył dodatek ilustrowany (redagowany w Warszawie) o wymiarach 39 x 27 cm, a publikowane w nim zdjęcia pochodziły z agencji fotograficznej „Światowid”. Suplement wychodził od 1925 roku (najstarszy numer 8, pochodzi z 1 marca tego roku). Na początku liczył on 4 strony i nosił tytuł „Hasło Narodowe. Dodatek Ilustrowany”. Od 1 stycznia 1926 roku zmieniono jego tytuł na „Rozwój. Niedzielny Dodatek Ilustrowany”. 2 maja 1926 roku zatytułowano go „Nasz Dodatek Ilustrowany”, od 31 października 1926 roku był to „Rozwój. Nasz Dodatek Ilustrowany”, a od 12 lipca 1926 roku – „Rozwój Niedzielny. Dodatek Ilustrowany”.

Redaktorem odpowiedzialnym tego dodatku w 1925 roku był Eugeniusz M. Zieliński. Rok później funkcję tę objął Roman Periy. W dalszych numerach tego suplementu nie zamieszczano już informacji, kto je redagował. „Hasło Narodowe. Dodatek Ilustrowany” wychodził prawdopodobnie do 1930 roku. Ostatni zachowany numer pochodzi bowiem z 8 czerwca tego roku.

Wiele z dodatków międzywojnia – np. „Kurier Literacko-Naukowy” (dodatek do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” lub suplementy „Dziennika Wileńskiego”) redago-

wano na bardzo wysokim poziomie. Dzięki temu zdobywały one ogromną popularność i cieszyły się uznaniem nawet w kręgach, które odnosiły się z pewnym dystansem, a nawet lekceważeniem do dzienników sensacyjnych. Co ważne, miały one bardzo poważny wpływ na kształtowanie się świadomości literackiej i kulturalnej. Związane to było z faktem, że darmowy dodatek miał większy zasięg oddziaływania i możliwość dotarcia do czytelnika od tygodników i miesięczników, które rzadziej były kupowane niż prasa codzienna. Wiele dodatków kulturalnych w tamtym czasie odgrywało rolę poważnych, liczących się i szanowanych tygodników literackich, z którymi chętnie podejmowano współpracę. Wśród nich możemy wyróżnić dodatki np. „Gazety Lwowskiej”, „Dziennika Wileńskiego” lub „Słowa”. Zjawisko dodatków międzywojnia nawet z obecnej perspektywy wydaje się więc poważnym przedsięwzięciem wydawniczym, którego skala jest niewątpliwie imponująca.

Bibliografia

- Buszko J. (1988), *Historia Polski 1864–1948*, PWN, Warszawa.
- Czarnik O. (1982), *Proza artystyczna a prasa codzienna (1918–1926)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- „Dodatek Literacko-Naukowy do Republiki”, 09.09.1928.
- „Ilustrowany Kurier Codzienny”, 16.12.1935.
- Encyklopedia współczesnego bibliotekarstwa polskiego* (1976), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Kosman M. (w druku), *Rola mediów Wilna i Lwowa w integracji międzywojennej Polski*, referat z konferencji w Roskoszy, 2005.
- „Kurier Filmowy” – dodatek do „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, 15.02.1939.
- „Nauka i Kultura” – dodatek do „Narodu”, 24.12.1920.
- Ochocki A. (1980), *Reporter przed konfesjonalem, czyli o tym jak robiło się prasę przed wojną*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
- Paczkowski A. (1980), *Prasa polska w latach 1918–1939*, PWN, Warszawa.
- Pisarek W. (2006), *Słownik terminologii medialnej*, Universitas, Kraków.
- Pleszkun-Olejniczakowa E. (1996), *Instytucje literackie w Łodzi międzywojennej i ich rola kulturotwórcza*, Biblioteka, Łódź.
- Pleszkun-Olejniczakowa E. (2003), *Słuchowiska Polskiego Radia w okresie 15-lecia 1925–1939*, Biblioteka, Łódź.
- „Republika”, 24.04.1938.
- Słownik literatury polskiej XX wieku* (1992), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Topolski J. (red.), (1976), *Dzieje Polski*, PWN, Warszawa.
- Władyka W. (1982), *Krew na pierwszej stronie. Sensacyjne dzienniki Drugiej Rzeczypospolitej*, Czytelnik, Warszawa.